

Vrienden In Flanders Fields Museum

Driemaandelijke nieuwsbrief
Afzendadres: Documentatiecentrum,
Janseniusstraat 9, B-8900 Ieper
Afgiftekantoor 8900 Ieper 1 - P3A9021

België - Belgique
P.B.
8900 Ieper 1
BC 6308

VIFF *flash*

december 2007 - januari - februari 2008

25.1

REDACTIONEEL

Het grootse herdenkingsjaar 1917-2007 is achter de rug. Het begon zowat in juni met de herdenking van de Mijnsnag, culmineerde in de bijna ontelbare activiteiten rond de Derde Slag om Ieper en eindigde met een belangrijke conferentie.

Overall doken veel belangstellenden op. En ja, onze streekeconomen zullen straks met goede cijfers uitpakken.

Wat brengt 2008, de 90ste verjaardag van de bevrijding? Eerst passeert het Lenteoffensief nog de revue. Ik vrees dat deze militaire gebeurtenis tussen de plooiën van de herdenking zal vallen. Wegens (a) een ultieme daad van "de barbaarse vijand" en (b) weinig spectaculair gezien de afwezigheid van moddersmurrie.

En daar daagt 2014-2018 al aan de horizon. Net in die periode zullen we zoals nu een tijdperk afsluiten: veel civiele getuigen en veteranen uit de Tweede Wereldoorlog hebben dan een zeer hoge leeftijd bereikt of zullen ons reeds verlaten hebben.

De discussie over hoe we met dit gewelddadig verleden uit de twintigste eeuw omgaan, voeren we al een tijdje in twee kampen. Er zijn historici en belangstellenden die zich concentreren op het militair-historische aspect en daarbij bedenkelijke reconstructies en inleefsessies niet uit de weg gaan, een andere groep heeft het meer voor het sociaal-historische, zeg maar de geschiedenis van de kleine man. Beide partijen verzoenen, is niet zo gemakkelijk, zo blijkt ook in onze streek. Pas echt moeilijk wordt het wanneer men de verbinding met het heden en de toekomst maakt: welke boodschap kunnen we uit gewapende conflicten puur om toekomstige generaties nieuw leed te besparen?

Er is echter nog een derde partij die soms gevaarlijk uit de hoek komt: zij die "dienen oorlog" het liefst zo snel mogelijk vergeten. Voor Ieper is dit – helaas – geen nieuw gegeven.

Het zal er in de komende jaren op aan komen al deze partijen toch op een of andere manier bij het permanente herinneringsgebeuren, binnen of buiten de muren van musea, te betrekken.

Het VIFF-bestuur en de redactie wensen u een vredige kerst en een schitterend nieuw (herdenkings)jaar! (P.B.)

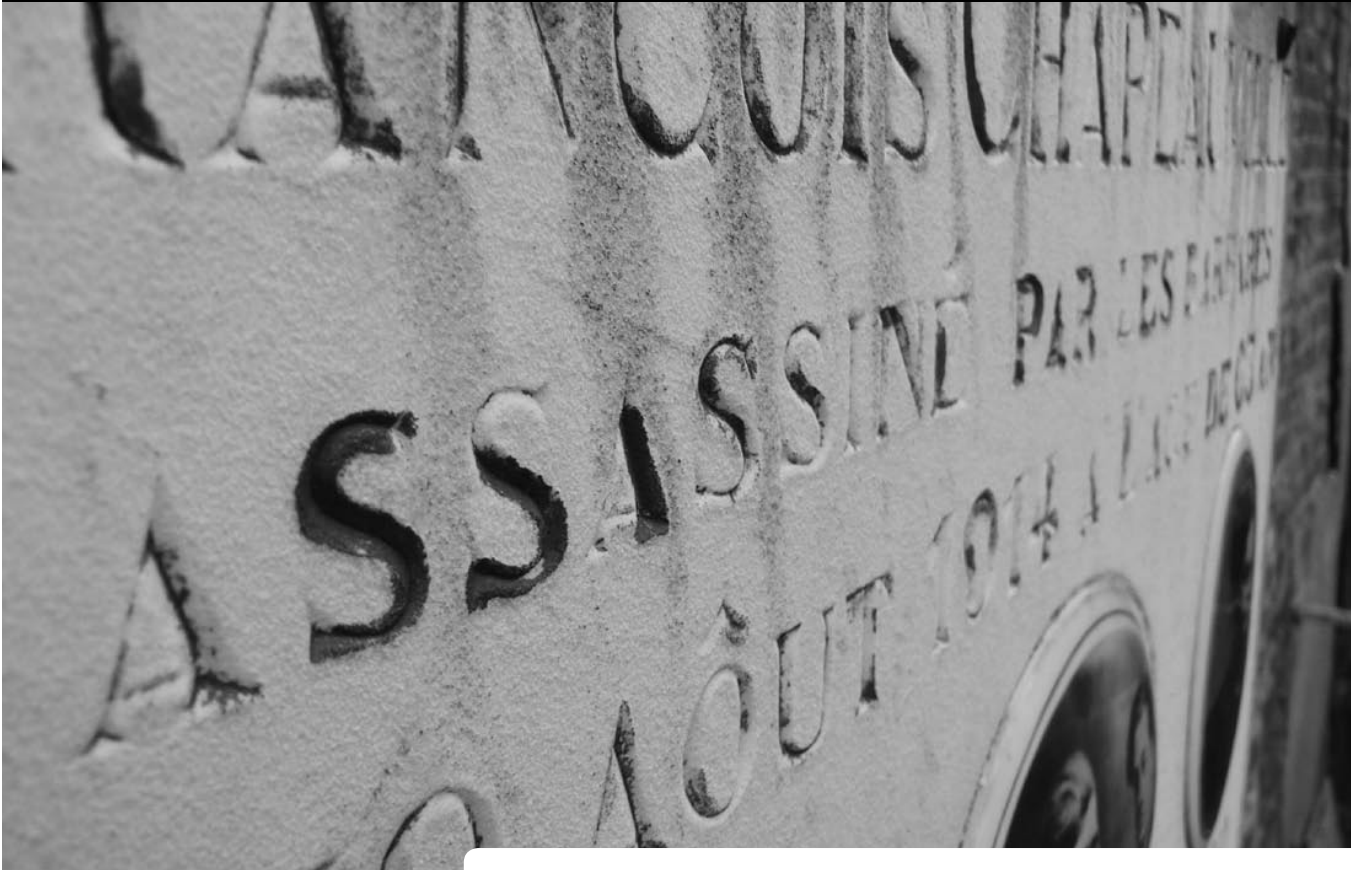
<u>Redactie</u>	Patrick Bracke, patrick.bracke@telenet.be
<u>Verantw. uitgever</u>	Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be Wieltje 11, 8900 Ieper
<u>Bijdragen</u>	Freddy Rottey, frottey@yahoo.com Koen Lagae, koen.lagae@pandora.be Chris Spriet, chris_spriet@hotmail.com Patrick Bracke, patrick@vriendeninflandersfields.be Johan Van Duyse, vanduyse.johan@skynet.be Roger V. Verbeke
<u>Vorm</u>	B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.

Deadline voor volgende aflevering: 4 februari 2008.
Mail uw bijdrage naar flash@vriendeninflandersfields.be.

Postadres VIFF: Documentatiecentrum
Janseniusstraat 9, B-8900 Ieper
057 / 23 94 50

www.vriendeninflandersfields.be
info@vriendeninflandersfields.be

'Assassiné par les barbares'

© Bert Van Goidsenhoven, 2007 – bert.van.goidsenhoven@telenet.be

Stedelijke begraafplaats Aarschot, graf van hoofdtreinwachter François Chapeauville. Aarschot wordt op 19 augustus 1914 door het Duitse leger ingenomen. In de namiddag breekt een wilde schietpartij uit rond de Grote Markt. De Duitsers beschuldigen de burgerbevolking ervan de wapens opgenomen te hebben. Bij de represailles komen meer dan 150 burgers om, meer dan 350 gebouwen worden vernield. Aarschot neemt zijn plaats in op de lijst van de villes martyres.

Deze fotorubriek staat open voor iedereen met een fotografisch oog. Het onderwerp van de foto dient verband te houden met de Eerste Wereldoorlog of de vredesgedachte. U kan uw foto in digitaal formaat (minimum 300 dpi) sturen naar flash@vriendeninlandersfields.be. Hou er rekening mee dat we de foto in grijswaarden afdrukken.

DE SITE

LC-ED 7.2.14

In 2004 plaatst een amateur-familiekundige een oproep op een internetforum: "Wie heeft meer gegevens over een Franse gesneuvelde die rust op een begraafplaats in Oost-Frankrijk? Men vond enkel een trouwring met de tekst <<LC-ED 7.2.14>>". De zoektocht begint. Een Zwitser maakt software om beter te kunnen speuren. Een groep speurders bezoekt alle Franse gemeentehuizen op zoek naar een huwelijk op 7 februari 1914, doch tevergeefs. Men vindt het

proces-verbaal van de ontgraving in 1947 terug. Het maakt melding van "beenderen en een trouwring". Op basis van internetgegevens en informatie van gemeentehuizen uit de buurt kan men een naam klevan op de onbekende: Edmond Durand (E.D.), 2de klas, 73ste bataljon jagers te voet, militienummer 2193, geboren te Ban-sur-Meurthe in de Vogezen. In het parochieregister vindt de groep wat meer gegevens: hij werd geboren op 11 januari 1888 en sneuvelde op 25 augustus 1914 bij de slag om Domptail, een vijftigtal kilometer van zijn geboorteplaats. Op 7 februari 1914 was hij in het huwelijk getreden met Lucie Cuny (L.C.). Zij

hertrouwde enkele jaren later en kreeg 5 kinderen. Het onderzoeksteam verifieert legerdagboeken en verzekert er zich van dat er geen graf met de naam Edmond Durand bestaat. De puzzel is compleet. Het Franse Ministerie van Defensie brengt een naamplaat aan op het graf van de nu bekende soldaat. De jongste dochter van Lucie Cuny (74 jaar) komt op 25 augustus 2007 met de onderzoeksgroep samen op de begraafplaats. Ze herinnert zich dat haar moeder op het einde van haar leven opnieuw de eerste trouwring droeg. (P.B.)

www.lced.org

VIFFflash blaast 25 kaarsjes uit

6 november 2001: oprichting van de VIFF. » 28 november 2001: Het Dagelijks Bestuur beslist een nieuwsbrief uit te geven waarvan Freddy Rottey (toenmalig ondervoorzitter) het redacteurschap op zich neemt. De nieuwsbrief zal verschijnen “wanneer het nodig is of bij voldoende materiaal”. » 5 februari 2002: in de Raad van Bestuur wordt aangekondigd dat de nieuwsbrief de naam “Nieuwsflits” zal dragen. “Alles komt in één doorlopende tekst, zonder al te veel layout”. » 10 april 2002: de naam zal “Flash” zijn. » April 2002: nummer 1 van de... VIFFFlash verschijnt op 4 kantjes met op de voorpagina het gedicht “Spring” van Francis Ledwidge. Er is een bijdrage over “de zaak Pilkem Ridge”. Manu Veracx (B.Ad Roeselare) giet het geheel in een modern jasje. » 8 april 2003: vastlegging van de 4 publicatiedata. » April 2003: nummer 5 bevat 6 pagina’s. » September 2003: De Post erkent onze publicatie als tijdschrift wat een flinke daling van de portkosten met zich meebrengt. » In het oktobernummer van 2003 leren we uit het boek “Dat hebben we gehad” (Robert Graves) dat “de flash” linten zijn die om het uiteinde van een vlecht waren gebonden. Enkel de Royal Welch mochten de flash dragen. » In nummer 11 (juni 2004) verschijnt de allereerste foto bij de levensgeschiedenis van Herbert William Harley, de “geadopteerde” soldaat van Johan Van Duyse. Dit nummer telt al 8 pagina’s. Het volgende nummer staat de paginateller op 12. » Freddy Rottey laat vanaf nummer 17 (december 2005) zijn geesteskind adopteren door Patrick Bracke. Er komen nieuwe rubrieken bij: “Het cijfer”, “De site”, “De foto”, “Oo(r)getuigen”, “Frontzicht”. » Juni 2007 (nummer 23): 15 pagina’s lektuur! » December 2007: de zilveren VIFFFlash!

We bedanken uitdrukkelijk:

» *Freddy Rottey die achter de schermen met kritisch oog voor detail en inspiratie blijft meewerken;*

» *Manu Veracx (B.Ad Roeselare) voor zijn talent om het aangereikte materiaal dat een periode van meer dan 90 jaar geleden beslaat, toch een moderne aankleding te geven;*

» *Frederik Pattyn (Stedelijke Drukkerij Ieper) voor het druk- en verzamelwerk;*

» *Roos Wildemeersch (Stedelijke Musea Ieper) voor het up-to-date houden van de ledenlijst;*

» *de familie Bracke-Verbeke die we gerust “de verzendingsdienst” mogen noemen;*

» *al onze auteurs die van de VIFFFlash een flink uit de kluiten gewassen nieuwsbrief hebben gemaakt!*

» *u, beste lezer, die onze publicatie verslindt! (P.B.)*

DE QUOTE

“ ... We horen soms zeggen dat wij in Ieper te veel over de oorlog spreken. Wij spreken er niet genoeg over. Ik bedoel: we moeten de gevolgen van geweld altijd opnieuw onder de aandacht brengen, want veel, heel veel mensen hebben het gevoel voor ontzetting verloren. ... ”

Frans Lignel, eerste schepen van Ieper en voorzitter v.z.w. In Flanders Fields Museum, toespraak vernissage Oorlogsgetuige Henry De Groux, 26 oktober 2007.

OPROEP

Straatnamen

In sommige gemeenten herinneren namen van straten of pleinen aan het bevrijdingsoffensief in 1918. Zo kennen we in Passendale de Grenadiersstraat en de 4de Regiment Karabiniersstraat. Wie bezorgt ons nog dergelijke namen uit zijn gemeente?

Graag aan stedelijke.musea@ieper.be ter attentie van Roger Verbeke.

Talbot House Poperinge zoekt muzikale vingers.

Wie graag piano speelt en dan nog in een historisch kader, kan gratis aansluiten bij de pianoclub van Talbot House Poperinge. U verbindt zich ertoe om minstens een half uurtje te tokkelen telkens u aanwezig bent. In ruil krijgt u gratis toegang.

Info: tel. 057 33 32 28 of e-mail: info@talbothouse.be

The Reform Club, Pall Mall 104.

In januari 1919 werd Siegfried Sassoon officieel lid van de Reform Club, een van de meest gerenommeerde “gentlemen’s clubs” in Londen. Hij bevond er zich niet op onbekend terrein, want Robbie Ross, trouw lid sinds jaren, had hem daar eerder al herhaaldelijk geïnviteerd. In zijn “Diaries” duiken bijvoorbeeld dergelijke aantekeningen op:

2 Mei [1917] Lunch met Robbie Ross en Roderick [Meiklejohn] in de Reform. Praatte met Wells and Arnold Bennett.

1 Oktober [1918] Lunch met Robbie Ross, Arnold Bennett en Maurice Baring in de Reform Club. 's Avonds naar Russisch Ballet met Robbie en dan naar Gordon Square met Maynard Keynes, Duncan Grant en Lytton Strachey.

De introductie door Ross bezorgde hem er heel wat vrienden en niet eens van de minsten: onder hen Arnold Bennett (1867-1931), Herbert George Wells (1866-1946) en Hilaire Belloc (1870-1953), schrijvers die op dat ogenblik tot de Britse literaire top behoorden en die hij in het ongepubliceerde “*Lines written in the Reform Club*” van Kerstdag 1920 op deze wijze portretteerde:

*Here the black bulk of Belloc ruminates
On all that to the Catholic mind relates.
Here Bennett comes to keep
his plots alive,
Who in our premier town
recalls his Five.
And here the cranium of historic Wells
Invokes new Heavens and dissipates
old Hells.*

Na de plotselinge dood van Robert Ross in 1918 vond hij het ogenblik gekomen om zelf lid te worden en het was Arnold Bennett die zijn kandidatuur voordroeg. Het pand aan Pall Mall (meningen lopen uiteen over in welke mate het Palazzo Farnese in Rome er de inspiratie voor was) werd voortaan een soort uitbreiding van zijn krappe woning, de plaats waar hij vrienden en kennissen in stijl kon uitnodigen. Gasten als de auteur Edward Morgan Foster (1879-1970), Roderick Meiklejohn (1876-1962), hoge ambtenaar bij het Ministerie van Financiën en de

jonge acteur Glen Byam Shaw (1904-1986) konden er in zijn gezelschap genieten van de culinaire hoogstandjes van de opvolgers van de bekendste chef uit het Victoriaanse Londen, Alexis Soyer (1810-1858) die niet alleen de keukens van de Reform ontwierp, maar er ook tot 1850 onder andere zijn befaamde *Côtelettes à la Reform* via de keukenlift naar het restaurant stuurde. In het najaar van 1926 werd ook in de club “*onder de geniale invloed van Reform bourgogne*” de kiem gelegd voor het schrijven van “Memoires van een man die op vossen jaagde”.

De naam van de club heeft alles te maken met de goedkeuring in 1832 van de Reform Act (hervorming van het kiesstelsel met uitbreiding van het kiesrecht, wat in de praktijk vooral de middenklasse ten goede kwam). Het was Edward Ellice, whip van de Whigs en door de Canadese bonthandel rijk geworden (“bear” Ellice), die in 1836 in zijn huis, Carlton House Terrace 14, de voorbereidende vergaderingen belegde voor de stichting van een centrum voor het ontplooiën van de liberale en progressieve politieke activiteiten van zijn partij (later Liberal Party). Omdat Brooks’s (club van een iets radicalere strekking) weigerde in te gaan op de

vraag voor een uitbreiding om een zeshonderdtal nieuwe leden onderdak te bieden, werd al snel geopteerd voor een nieuwbouw op de site van Pall Mall 104. Een comité werd opgedragen zeven ervaren en getalenteerde architecten te contacteren om plannen en prijsoffertes voor te leggen: Charles Barry (1795-1860), George Basevi (1794-1845), Edward Blore (1787-1879), Decimus Burton (1800-1881), Charles Cockerell (1788-1863), Philip Hardwick (1792-1870) en Sidney Smirke (1798-1877). Burton was niet geïnteresseerd en Hardwick had het te druk. De vijf overgeblevenen moesten een substantieel gebouw ontwerpen met kelders, tussenverdieping, gelijkvloerse verdieping met twee kleinere wachtkamers, twee biljartzalen, een rookzaal etc; ook een tweede verdieping en zolder dienden voorzien. Uniek voor die periode moest het gebouw appartementen bevatten waar de leden konden verblijven. Dit alles binnen een budget van 37.500 toenmalige ponden, inrichting inbegrepen. Niemand van de architecten kon voor minder dan 44.000 pond aan de vereisten beantwoorden. Uiteindelijk zou het gebouw ongeveer het dubbele kosten. Op 25 november 1837 werd de opdracht toegewezen aan Charles Barry, die in zijn oorspronkelijk

ontwerp een open binnenplaats had voorzien, wat al snel – gezien de Londense weersomstandigheden – werd vervangen door een overdekte hal. Dat was maar een van de vele wijzigingen die verantwoordelijk waren voor de dure eindrekening. Sir Samuel Morton Peto (1809-1889) en zijn firma Grisell & Peto (ondermeer ook bouwers van Nelson's Column) tekenden voor de uitvoering. Op 1 maart 1841 opende het gebouw, zoals het nu nog quasi onveranderd te zien is, zijn indrukwekkende deuren.

Tegen de tijd dat *Captain Sassoon* – hij stond er op zo te worden aangesproken – lid was geworden, had de club veel van

zijn politieke binding verloren. Als eerste in de stad en zijn progressieve ideeën getrouw, liet de Reform Club in 1841 vrouwen als volwaardige leden toe. Jules Verne zorgde ervoor dat de Reform Club nog een andere literaire connotatie meekreeg: in "Le tour du monde en quatre-vingt jours" (1872) is de club vertrek- en aankomstplaats van Phileas Foggs reis om de wereld die hij voor een weddenschap met andere leden in 80 dagen rond moest zien te krijgen.

Bronnen:

SASSOON (S.). *Diaries 1915-1918*. Faber & Faber, 1983.
 SASSOON (S.). *Diaries 1920-1922*. Faber & Faber, 1981.
 SASSOON (S.). *Diaries 1923-1925*. Faber & Faber, 1985.
 SASSOON (S.). *The Complete Memoirs of George Sherston*. World Books, 1940.
 MOORCROFT-WILSON (J.). *The Making of a War Poet*. Duckworth, 2004.
 MOORCROFT-WILSON (J.). *The Journey from the Trenches*. Duckworth, 2004.
 EGREMONT (M.). *Siegfried Sassoon, a Biography*. Picador, 2005.
 BURLINGHAM (R.) & BILLIS (R.). *Reformed Characters. The Reform Club*, 2005.

(Tekst en foto: F.R.)

OP LOCATIE

“Open House London”: The Reform Club, een gewetensonderzoek (*)

Hoe ver ga je daar in? Is het er over wanneer je op zaterdagmorgen 15 september 2007 in een hotelkamer tien hoog boven Londen nog snel even een blik in de spiegel werpt en met voldoening merkt dat het plaatje klopt: zwart pak, wit overhemd, das, geen “plimsolls”? En wanneer je na een korte metrorit toestaat dat het gebouw aan de nog rustige Pall Mall imponerend op je afkomt, maar je ook merkt dat om de hoek, in Carlton Gardens, twee vuilniscontainers staan, wat het geheel op slag weer iets menselijks geeft, kan dat? Wanneer je daarna de trappen bestijgt, voorbij de portier komt – niets aan de hand want je staat op zijn lijst van genodigden en trouwens, “If James doesn't know you, you don't get in” – en nu echt vol respect Ground Hero voor je ziet met de hal die hier Saloon heet en waar het licht binnenstroomt via een koepel van snoepjesvormige (lozenge-shaped) kristallen ruiten, hemelhoog boven je hoofd, dan in de Morning Room – hoge ramen, zware velours overgordijnen in toom gehouden door armdikke sierkoorden met uitbundige kwasten – eerst heel diep wegzakt in het vasttapijt en dan nog eens in een lederen fauteuil zodat het moeizaam opstaan is wanneer een keurige heer in krijtstreep pak je hartelijk welkom heet en je hem zegt dat je speciaal voor de Sassoonconnectie bent gekomen, wat meteen meer dan het ijs breekt, is dat niet net iets té? En wat met dit beeld dan: na briljante conversatie met de grootste geesten van de tijd bij exquise gerechten in de traditie van de bekendste chef uit Victoriaans Londen, Alexis Soyer, geaccompanyerd door zorgvuldig uitgelezen wijnen voelt Siegfried Sassoon in diezelfde diepe lederen fauteuil hoe de lichte roes van de middagwijn langzaam en naadloos verglijdt in een verkwikkend slaapje, mag je daar meer mee doen dan het

alleen maar door je fantasie laten spelen? En overal boeken, van vloer tot plafond – 75.000 is een duizelingwekkend aantal als je het hoort, maar “waar boeken staan, hoeft geen behang”, zeggen ze met nauwelijks verholen pret in de stem – en wanneer je in de Library en de Card Room denkt: sluit me hier maar op en zet me op een dieet van zachtgerookte Schotse zalm op lauwe toast en gekoelde witte wijn, alles met de trolley uit het restaurant aangevoerd, gaan ze dan niet denken dat je nu helemaal bent? En als de gelegenheidsgids vertelt over Kerstmis, dat ze dan carols zingen en dat er zelfs “gedanst” wordt en je stelt je daar vanalles bij voor van door vintage port in stijl dronken geworden soezende heren tot dames in exclusieve ontwerpen van homofiele couturiers onder ruime bussels mistletoe, is dat er echt niet ... over? Kfraahetaa. (Tekst: F.R., foto: P.B.)

(*) *geestelijke oefening voorafgaand aan een bevrijdende biecht.*

Woord en wederwoord

'West-Vlaanderen is (...) niet meer dan een verlaten zee waarin lijken slapen, een zee waaruit leper oprijst als een eiland zonder reliëf.' Zo zag een toeristische gids kort na de oorlog het herdenkingslandschap van de leper-Salient.

Vanuit tal van invalshoeken en aangestuurd door allerhande gevoeligheden droeg de twintigste eeuw op valabele wijze bij aan de inplanting en vormgeving van de *sites of mourning*, die als gevolg van de wijkende militaire herinnering gaandeweg het karakter van *sites of memory* aannamen.

In weerwil van Churchills appél om leper-stad als een Oradour avant la lettre in de tijd te bevriezen als een schrijnend schrijn van het ondenkbare hadden andere betrokkenen intussen al een heel ander geluid laten horen: *'Houd slechts een iets over: de zweem om een augustuszon / een wolkendek na het ophouden van de regens / het hemelblauw, of beter nog misschien: een blauwig aquarel van mildheid en van vertes. / Behoud niets tenware die,'* schreef Ivor Gurney najaar 1917 (Memory, let all slip).

Op dezelfde lijn, maar met heel andere motieven positioneerde zich uitdrukkelijk ook *daredevil* Siegfried Sassoon toen hij uit naam van de zijnen de obsceniteit van het triomfalistische "pro rege – pro patria"-concept van de jonge Menenpoort tot mikpunt van zijn schampscheuten maakte: *'Is ooit een offergang zo schofterig voorgelogen / als van deze onverdraaglijk nameloze namen? / De Doden die zich vochten door het slijm / ze moesten het bespuwen dit smadelijk moorddadig schrijven.'* (On passing the New Menin Gate, 1928)

Met betrekking tot wat Jay Winter als "landscapes of loss" omschrijft, lijkt onze tijd op te schuiven naar een nieuw breukvlak, waarin samen met de directe betrokkenen ook het verschijnsel "herinneringssite" in de strikte zin van het toneel verdwijnt. Wat blijft is de opmerkelijke semiotische tegenstelling tussen de Duitse en de CWGC-begraafplaatsen; terwijl de Duitse begraafplaatsen expliciet geconcipieerd zijn met het oog op het laten verglijden van het monumentale in het landschap (en daarmee eigenlijk tegemoetkomt aan Gurneys verlangen), getuigt de gemiddelde Britse begraafplaats van de demonstratieve theatraliteit waartegen Sassoon zich bij zijn eerste blik op de Menenpoort zo scherp afzette.

Vandaag wordt met de bezoekerspaviljoenen op de (Duitse) begraafplaats van Langemark-Poelkapelle en het (Britse) Tyne Cot Cemetery (Passendale), beide in een

TERUGBLIK / KORT

12 september 2007: Onthulling van een monumentje voor de dichter Ivor Gurney als hommage aan alle slachtoffers van de waan van 1917 (organisatie IFFM-VIFF, Gemeente Langemark-Poelkapelle).

20 september 2007: Herdenkingsplechtigheid voor Zuid-Afrikaanse gesneuvelden, georganiseerd door VIFF-lid Filip Debergh, aan het Scottish Monument te Zonnebeke. Korte reportage op de regionale tv-zender WTV-Focus. Foto's kan u bekijken op www.wv1.be in de rubriek "Je was erbij".

12 oktober 2007: VIFF-activiteit: Algemene vergadering in Talbot House, Poperinge. De leden van de ontslagnemende Raad van Bestuur worden herkozen en er komen mensen bij. De nieuwe Raad van Bestuur telt nu 22 leden.

20 oktober 2007: VIFF-activiteit: daguitstap met conferentie rond vergeten relictten o.l.v. Wim Degrande en Patrick Goossens.

26 oktober 2007: vernissage tentoonstelling "Henry De Groux, Oorlogsgetuige 1914-1918" in het IFFM.

30/31 oktober 2007: "Kan Ierland Europa redden? Ierse literatuur en de vrede van de 21ste eeuw": dubbelinterview met de Ierse schrijvers Dermot Bolger en Hugo Hamilton in de Villa Mont Noir (St. Jans Cappel) en de Stadsschouwburg Ieper. Interviewers: Emile-Jean Dumay (Frans criticus en vertaler) en Piet Chielens (coördinator IFFM).

15 tot 17 november 2007: Internationale conferentie "Dead Reckoning – Passchendaele 1917". Organisatie: Memorial Museum Passchendaele 1917 en IFFM.

concept van architecten Govaert & Vanhoutte, een betekenisvolle nieuwe pion op het schaakbord gezet die een aanzet zou kunnen zijn tot het debat over de verdere evolutie van de dodenherdenkingen in de regio.

De kritische bezoeker kan zich allicht vinden in de kritische randbemerkingen van architect-criticus Koen Van Synghele, die meent dat de concepten op twee benen hinken. Het ontbreekt de bouwwerken aan een krachtige, veelzijdig-zintuiglijke impact, aldus Van Synghele, waardoor hun appèl wordt gehypothekeerd en de boodschap bij gebrek aan een duidelijke meerwaarde steriel blijft: ze confronteert niet, lokt geen tegenspraak uit, blijft zonder angelen.

In deze optiek is het Passendaalse 'glass house annex room with a view'-concept misschien nog het meest symptomatisch voor een visie waarbij de bouwheren zich bij de inplanting te verkrampert aan het parool vasthielden dat *people in glass houses shouldn't throw stones*. Anders gezegd: er is op conceptueel vlak vooral niet buiten de lijntjes gekleurd.

Biedt (bood) het spanningsveld tussen het mea culpa van Käthe Kollwitz's Praetbos enerzijds en de militaristische bombarie van de gemiddelde CWGC-begraafplaats anderzijds stof tot nadenken, dan blijft deze architectuur helaas dode letter. Vraag is of dit het gevolg zou kunnen zijn van een politiek die zich langer dan vandaag wat eenzijdig en wat vrijblijvend heeft geënt op de belevingswaarde van het battlefieldtoerisme als component in de toeristische, lees: vercommercialiseerde, infrastructuur? Van Synghele mag Govaert & Vanhoutte dan niet met de zonden Israëls beladen de woestijn in sturen, mild is zijn oordeel – "van een ideologische leegheid", "lichtvoetig", "bijna schaamteloos inzetbaar" – bepaald niét. (Tekst: C.S., foto: P.B.)

Geraadpleegd:

MEIRE (J.). *De Stille van de Salient. De Herinnering aan de Eerste Wereldoorlog. Lannoo, 2003.*

VAN SYNGHELE (K.). *Architectuur zonder Angelen. De Standaard, 11 september 2007.*

WINTER (J.). *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History. Cambridge University Press, 1998.*

FRONTZICHT

Een overzicht van de belangrijkste tentoonstellingen

Tot eind 2007:

"Dieren in de Oorlog"

IJzertoren, Diksmuide — Iedere dag van 10.00 tot 18.00 u. — www.ijzertoren.org

Tot 13 januari 2008:

"British Vision. Observatie en verbeelding in de Britse kunst 1750-1950".

2 werken van Paul Nash zijn te bezichtigen: 'The Menin Road' en 'The Ypres Salient at Night'. — Museum voor Schone Kunsten, Gent — Dinsdag tot en met zondag van 10.00 tot 18.00 u. — www.britishvision.be

Tot 30 maart 2008:

"Oorlogsgetuige Henry De Groux"

IFFM

27 augustus 2007 – *Ieper*: Westtoer wenst een deel van de heuvelrug Pilkem Ridge uit te bouwen tot een "outstation" van het IFFM met een bezoekerscentrum, uitkijktoren, wandelpaden en blootgelegde loopgraven (omgeving Kleine Poezelstraat). Het stadsbestuur onderzoekt het voorstel.

31 augustus – *Boezinge*: Een gebeeldhouwde houten hand komt na 93 jaar opnieuw terecht in de St.-Michielskerk. De Franse soldaat Armand Roblot (zelf beeldhouwer) nam de hand mee uit het puin in november 1914 naar Normandië. Hij overleefde de oorlog. Zijn oudste dochter gaf een bevriend echtpaar de opdracht de hand terug te bezorgen. Het kleinood zal een plaatsje krijgen in een vitrinekast. Wellicht is de hand een onderdeel van een St.-Michielsbeeld, meer bepaald van de duivel aan zijn voeten.

5 september – *Boezinge*: Herinrichting van de site met het Bretoens monument "Carrefour des Roses" en het monumentje ter nagedachtenis van de Ierse dichter Francis Ledwidge.

15 september 2007 – *Poelkapelle*: Herdenkingsplechtigheid n.a.v. de 90ste verjaardag van het verdwijnen van de Franse gevechtspiloot Georges Guynemer (11 september 1917). Atleten brengen de vlam van de onbekende soldaat naar Poelkapelle na een speciale Last Post in Ieper.

27 september 2007 – *Brugge*: Negen Belgische militaire begraafplaatsen (Westvleteren, Hoogstade, Oeren, Steenkerke, Adinkerke, De Panne, Ramskapelle, Keiem en Houthulst) krijgen wellicht de bescherming als monument na positieve adviesverlening door de Bestendige Deputatie van de provincie.

27 september 2007 – *Marlow (V.K., graafschap Buckinghamshire)*: Reconstructie van trainingsloopgraven in 1915 en 1916 gebruikt door diverse eenheden. Het systeem is

DE VERGETEN VELDEN VAN VLAANDEREN

Om begrijpelijke en onbetwiste redenen bedacht Siegfried Sassoon voor Passendale de metaforiek van *de Hel*. Dat die hel 90 jaar na datum alom aan de orde is in gelegenheidspublicaties en –organisaties, is billijk en passend.

Het lot dat de hier *verloren gelopen* armoedzaaiers uit Portugal, ‘O Exército Português’, in België (het Doornikse) en de meest noordelijke uithoek van Frankrijk beschoren was, is helser, als die vergrotende trap bestaat, en zeker zo deplorabel. De dappere zij het hopeloze bijdrage van de Portugese strijdkrachten en hun figurantenrol in de coulissen van de Grote Oorlog, fascineert vorser Alain Defer uit Saint-Floris (Dépt. Pas-de-Calais) sinds jaren. Door de jaren heen legde Defer een verzameling aan van tal van documenten over de frontlijn waar de Portugese militairen in hun quasi-totaliteit waren geïnstalleerd.

In de namiddag van 9 april 1918 behielden die, in weerwil van onafgebroken vijandelijk artillerievuur dat deze sector en die van Aire-sur-la-Lys verpulverde, met ware heroïek hun posities tot ze op dramatische wijze reddeloos zonder munitie vielen. Ook La Couture, bekend van het Monument voor Portugal en vermeld in o.m. Edmund Blundens oorlogswederwaardigheden, viel aan dezelfde vernietiging ten prooi. Een doortocht door Dufers dorp Saint-Floris leidt langs een van zeven herinneringsmonumentjes die de locaties markeren waar de Duitse opmars tot staan werd gebracht. De zgn. ‘bornes portugaises’ kwamen tot stand middels een schenking van het land van Pessoa in een samenwerkingsverband met de Touring Clubs uit Frankrijk en België.

Tijdens het decennium na de Wapenstilstand werden eerder al in België en Frankrijk, van locatie naar locatie over een breedte van 600 km langs de frontlijn, de bekende demarcatiesteentjes aangebracht. De monumentjes in roos graniet en van ongeveer een meter hoogte waren een ontwerp van Paul Moreau Vauthier, die het in drie types realiseerde, resp. met kenmerkende Britse, Franse en Belgische soldatenhelm bovenop.

Tal van deze demarcatiesteentjes raakten tijdens de Tweede Wereldoorlog of tijdens auto-ongelukken vernietigd.

De helm die de demarcatiesteen van Saint-Floris en de zes andere steentjes bekroont, had verdiend Portugees en niet Frans te zijn. Het dorp diende inderdaad slechts als rustkantonnement voor Britse regimenten samengesteld uit Hindoes, Australiërs, Schotten, Canadezen en, met ingang van 1917, uit Portugezen.

Het steentje werd opgericht in de omgeving van de loopgraaf die de Britten er groeven zodra de Duitse opmars was gestuit. Eén oorlog later, tussen 1940 en 1944, wiste de bezetter als riposte de aanduiding ‘*ici fut repoussé l’envahisseur*’ (Hier werd de overweldiger tot staan gebracht) op systematische wijze uit.

Op ‘le 14 juillet 1981’ werd een marmeren plaat met dezelfde inscriptie opnieuw aangebracht door de organisatie *Le Souvenir français*.

Een Portugees expeditiekorps wordt tot stand gebracht en komt vanaf februari 1917 in (Frans-) Vlaanderen aan. Voorzien wordt dat vanaf 27 maart 1918 de Portugezen door Engelse troepen zullen worden vervangen. Maar tot die aflossing zal het vanwege het grootsscheepse Duitse eindoffensief niet meer komen.

In de vroege ochtend van 9 april belagen de Duitsers de drie Anglo-Portugese divisies, waarbij ze de speerpunt van hun offensief met name op de 2de Portugese divisie richtten. De confrontatie zal de geschiedenis ingaan als de Slag van de Leie. Tegen het einde van dezelfde dag zien de Portugezen zich genoodzaakt terug te plooiën. De verliezen belopen 327 officieren en 7 098 manschappen, gedood, gewond of vermist.

Het beklagenswaardige lot van de Portugezen, ‘verdoold’ in een oorlog waar ze geen uitstaans mee hadden, is een vergeten bladzijde uit een veel te grote oorlog. *Als ge van ze leven in Richebourg – l’Avoüé passeert....* (Chris Spriet)

Geraadpleegd:

N.n., *La borne “portugaise”, vestige d’un carnage, La Voix du Nord, 25 augustus 2007, p. 14.*

N.v.d.r.: In het Noord-Franse Ambleteuse (Pas-de-Calais) bevindt zich een monument, opgericht door het Portugees Rode Kruis in 1919, ter ere van de gesneuvelde Portugese militairen 1916-1918. In Ambleteuse was een Portugees militair hospitaal gevestigd.

MENTIONED IN DESPATCHES (vervolg)

25.8

1,4 km lang. De loopgraven zijn 2 m diep en 2 m breed. Ze zijn waarschijnlijk aangelegd door de Grenadier Guards en de lokale bevolking.

28 september 2007 – *Diksmuide*: “Oorlog en Vrede in de Westhoek” heeft een nieuwe coördinator: Frederik Demeyere, een archeoloog uit Diksmuide. Nieuwe accenten voor de toekomst: oplossingen zoeken voor de overbelasting van sommige sites en de lokale bevolking meer betrekken en sensibiliseren in de zorg voor het oorlogserfgoed.

4 oktober 2007 – *Zonnebeke/Passendale/Ieper/Poperinge*: Herbegravenis op Buttes New British Cemetery van 5 Australische soldaten, vorig jaar ontdekt bij wegenwerken. 2 van hen zijn via DNA-onderzoek geïdentificeerd. Diverse herdenkingsplechtigheden op 4 en 5 oktober om de inzet van de ANZAC-troepen te herdenken. Helen Clark, de Nieuw-Zeelandse eerste minister, bezoekt Talbot House (Poperinge). De grootmoeder van de echtgenoot van de eerste minister (Peter Davies) was een zus van Tubby Clayton: Ivy Clayton.

4 oktober 2007 – *Ieper*: Dag voor Vrede: 800 leerlingen en leerkrachten van het Technisch Instituut Immaculata vormen een menselijk lint tussen de Menenpoort en de Rijselpoort. De school is versierd met witte linten. De school protesteert hiermee tegen de vele incidenten van zinloos geweld en het verlangen naar vrede.

5 oktober 2007 – *Loncin (Luik)*: Bij bergingswerken van 80 ton munitie door DOVO in het fort, identificeert men het stoffelijk overschot van de kanonnier Rodolphe De Bruycker uit Kalken. Hij kwam, samen met meer dan 100 andere soldaten, op 15 augustus 1914 om toen een Duits projectiel van 420 mm de munitiekamer raakte. Er vielen ook 200 gewonden. Het ingestorte deel was al die tijd dichtgemetseld. De vorige identificatie van een Belgisch

HET BOEKENFRONT

De andere kant: "The German Army at Passchendaele"

Straks een eeuw na de feiten blijft de naam Passchendaele als een absoluut menselijk *de profundis* in het collectieve geheugen gegrift. Tot dusver bleef de hel van Vlaanderen 1917 echter vanuit een vrijwel uniek anglocentrische gezichtshoek belicht. In de lijn van het door Jack Sheldon ontwikkelde format (de Somme, Vimy, Beaumont-Hamel, Thiepval) verheldert ook zijn recentste publicatie de Duitse ervaring van Ieper Drie. Daarbij wordt een schat aan minder bekende bronnen aangeboord, o.m. van de 111de Divisie (het 73ste en 164ste HF).

In tegenstelling tot de toestand na de Somme was het Duitse leger na de klappen van april en mei 1917 en in weerwil van een merkbaar toegenomen flexibiliteit in zijn defensie nauwelijks tot weerwerk van enige betekenis in staat gebleken. Ondanks de psychologische weerslag daarvan bleef de Duitse paraatheid grotendeels onaangetast: het terreinverlies en de zware tol aan verliezen hadden het moreel niet ondermijnd, onder meer vanwege de vaststelling dat de slag aan de Britten niet het verhoopde perspectief van een doorbraak had opgeleverd.

Met zijn boek heeft Sheldon het evenwicht hersteld en ligt een doorwrochte studie voor, gebaseerd op meer dan honderd Duitse en tal van andere ongepubliceerde bronnen. Een en ander kreeg vorm in een meesterlijk weglezende kroniek van de campagne van Ieper Drie, bekeken door Duitse ogen.

Van de ervaringen van de soldaat in de loopgraven tot de overpeinzingen van kroonprins Rupprecht, de lezer zal met dit boekwerk onwillekeurig een, naar ons gevoel hoogst representatieve, inkijk krijgen in de beproeving die de hel van Vlaanderen ook voor de strijdkrachten van het *Vaterland* betekende.

Het relaas is opgevat in de beste chronologische traditie, van het spectaculaire Britse succes in Mesen tot het inferno van Passendale. In essentie was *Passendale* een

Materialschlacht, waarin de Duitse soldaten en legerleiding dienden op te tornen tegen een overweldigend Brits overwicht, wat logischerwijs uitmondde in een even langdurige als afmattende artillerieveldslag. Zoals bij de 'erfvijand' werd ook de draagkracht langs Duitse zijde danig op de proef gesteld, en even opmerkelijk als bij de Britten blijkt ook langs Duitse zijde de standvastigheid waarmee men, vaak in onzegbare omstandigheden, de dood in de ogen zag.

Een en ander levert een historisch werk van de eerste rang op, dat zowel op intellectueel als emotioneel vlak appelleert. De vele kaarten verhelderen in belangrijke mate het begrip van de situatie in dit schrikwekkende kantelpunt van de oorlog.

Met *The German Army at Passchendaele* koppelt Jack Sheldon diepgang aan expertise. Een leesbare en, voor de geïnteresseerde lezer, onmisbare aanvulling op zijn boekenplank. (C.S.)

SHELDON (J.). *The German Army at Passchendaele*. Pen & Sword Books Ltd, 2007. 352 pp. ISBN 1844155641.

Op weg naar de zevende divisie

Vanaf het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 gaat het voor de Duitse aanvallers allemaal heel erg snel in België: een na een vallen de met forten versterkte steden Luik, Namen, Antwerpen. In één vloeiende beweging zwiept de aanvalsgolf verder over het land, tot aan de IJzer. Daar valt alles stil aan de barrière van de onder water gezette polders. De stellingenoorlog is begonnen. En ondertussen zijn er slachtoffers gevallen, veel slachtoffers: burgers, soldaten. Over die soldaten-slachtoffers gaat het in het nieuwe boek van Roger Lampaert. Of, zoals de auteur het in zijn inleiding schrijft: "bijgaand werk werpt een licht op

MENTIONED IN DESPATCHES (vervolg)

25.9

soldaat dateert reeds van 1952. De 70-jarige kleindochter werd meteen ingelicht. Ondertussen is een tweede slachtoffer geïdentificeerd op basis van een trouwring waarin 2 voornamen en de huwelijksdatum waren gegraveerd: wachtmeester Louis Noë uit Brussel. Zijn echtgenote was afkomstig uit... Loncin. De 3 kleinkinderen wonen nog steeds in de omgeving.

6 oktober 2007 – *Ieper*: Stad Ieper richt een open oproep bij de Vlaamse Bouwmeester om tot een selectie te komen van 10 ontwerp bureaus die een conceptvoorstel mogen uitwerken voor het nieuwe IFFM. Het vernieuwde IFFM opent de deuren in 2012.

6 oktober 2007 – *Zonnebeke*: Officiële opening van het fiets- en wandelpad tussen MMP1917 en Tyne Cot Cemetery op de oude spoorwegbedding Ieper-Roeselare met onthulling van 2 monumenten die het begin en einde van de Australische aanval van 4 oktober 1917 aanduiden.

Op dezelfde dag lanceert het MMP1917 het educatief project "The Platoon Experience": jongeren kunnen zich een dag lang, uitgedost met uniform, bepakkings en geweer, identificeren met een Australisch soldaat. 'Living history' krijgt hiermee een plaatsje in het Vlaamse onderwijs. Het arrangement is vanaf 1 februari 2008 te boeken. Het project loopt in samenwerking met het Ministerie van Defensie en Australische autoriteiten.

7 oktober 2007 – *Wijtschate (Heuvelland)*: Opening van de 28,6 km lange themafietsroute rond de mijnsnag van 1917. Het traject maakt deel uit van het Fietsnetwerk Westhoek.

8 oktober 2007 – *St. Tropez (Frankrijk)*: Overlijden van Justin Tuveri (109), een Italiaanse veteraan. Omdat hij aan de verkeerde kant vocht, stond hij niet op de lijst van nog levende veteranen, hoewel hij in 1940 Frans staatsburger was geworden. Er zouden nog 2 Franse oud-strijders in leven zijn.

de toestand van de simpele piot in de loopgraaf die, blootgesteld aan ellendige weersomstandigheden, het slachtoffer wordt van een goedgemikt schot van een scherpschutter, van een scherf van een openspattende granaat, of van een bacterie, zoals deze van de tyfus, die hem voor langere tijd aan het bed kluistert.”

Aan de hand van persoonlijke verhalen en sprekend fotomateriaal kan de lezer het parcours van de slachtoffers volgen, van vuurlinie over voorposten, fronthospitalen, Franse en Britse hospitalen naar het herstel of, in het ergste geval, naar de “zevende divisie”, met andere woorden, naar de begraafplaats. (F.R.)

LAMPAERT (R.). *Op weg naar de zevende divisie: 40 duizend Belgen buiten strijd 1914-1918*. Uitgeverij De Krijger, 2007. 232 pp. ISBN 978 90-5868-177-5.

Brownsea Boy Scouts in Flanders Fields

Auteur Geert Spillebeen heeft de laatste tijd wel erg stilgezeten - aan zijn schrijftafel dan. Pas is bij Davidsfonds zijn “Abdou’s Oorlog” verschenen (we komen in een volgende aflevering op dit boek terug) of eind november wordt in Poperinge “Brownsea Boy Scouts in Flanders Fields” voorgesteld. Deze publicatie, naar aanleiding van 100 jaar Scouting, is een uitgave in eigen beheer. Zorgvuldig geresearched en overvloedig van unieke foto’s en documenten voorzien, vertelt het boek de veel te korte levens van Bob Wroughton, Marc Noble en William Rodney, drie deelnemers aan het experimentele scoutskamp dat Robert Baden-Powell in de zomer van 1907 op Brownsea Island (Zuid-Engeland) organiseerde. Deze drie “brilliant youngsters”, vers van dure kostscholen geplukt, komen in de Salient of even erbuiten, in een zinloze oorlog om het leven. Boeiend tijdsbeeld, aangrijpende verhalen, niet alleen voor scouts. Het werk kan u bestellen bij Christian Denut, Casselstraat 12, 8691 Beveren a/d IJzer (057 30 01 82) of via e-mail bij

de auteur: geert.spillebeen@euronet.be. (F.R.)

Op de (boeken)plank

“*On Fame’s Eternal Camping Ground. A Study of First World War Epitaphs in the British Cemeteries of the Western Front*”: over de grafschriften op de Britse soldatenzerken in België en Frankrijk. De unieke studie is het resultaat van vijf jaar onderzoekswerk door de auteur Trefor Jones. (T.G. Jones, 2007)

“*Rehearsals. The German Army in Belgium, August 1914*”: Jeff Lipkes bekijkt op basis van ooggetuigenverslagen wat de Duitsers precies aanrichtten met de burgers ten oosten van Brussel. (Universitaire Pers Leuven, 2007)

15 oktober 2007 – Nieuwpoort: Start van consolidatiewerken van de oorlogsrestanten langs de spoorwegberm Nieuwpoort-Diksmuide (bakstenen en betonnen overblijfselen van schuilplaatsen en bunkers en het oude stationsgebouw van Ramskapelle) om verder verval te voorkomen en de site toegankelijk te maken voor bezoekers. De als monument beschermde bunker Groigne in de kom van Lampernisse (Oudekapelle, Diksmuide) krijgt eveneens een opknappbeurt.

20 oktober 2007 – Ieper: Tentoonstelling, internationale conferentie en vredesmars “Women’s Peace Parade” in het kader van de nationale campagne “Vrouwenkracht is vredesmacht”.

24 oktober 2007 – Vladslo: Herdenkingsplechtigheid n.a.v. de 50ste verjaardag van de uitbreiding van de Duitse militaire begraafplaats na het overbrengen van meer dan 22.000 gesneuvelden. De 3 kinderen Museeuw die naast de begraafplaats wonen, zijn sinds mensenheugenis de conciërges. Ze krijgen een passende huldiging. (75 jaar geleden op 24 juli 1932 werd het Treurend Ouderpaar van Käthe Kollwitz er geïnstalleerd.)

26 oktober 2007 – Loker (Heuvelland): Een 58-jarige landbouwer komt om het leven nadat bij het stoken van een vuurtje een granaat uit WO 1 ontploft.

26 oktober 2007 – Washington (V.S.): Het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden gaat voorlopig niet stemmen over de genocide-resolutie waarin de Turkse massamoorden op Armeniërs tijdens de Eerste Wereldoorlog als een genocide worden omschreven.

2 november 2007 – Ieper: De directeur van de Commonwealth War Graves Commission, Philip Noakes, ontvangt uit handen van de Ieperse juwelier Guido Deschuytter een gouden juweeltje in de vorm van de Menenpoort (18 karaat). Oorspronkelijk wou de juwelier het aan de Britse koningin schenken

Bij de laatste VIFF-reis (20 oktober 2007) hadden we weer prijs:

CLICHÉS HEBBEN HUN WAARDE: DE AFWEZIGEN HADDEN ONGELIJK...

Wim Degrande en Patrick Goossens zijn gepassioneerd door de militaire geschiedenis. Patrick Goossens is daarenboven ook intensief bezig met zwart-wit fotografie. Samen verkennen ze de slagvelden van de Eerste Wereldoorlog en leggen unieke relictten vast op negatief.

Ze brachten samen een fotoboek dat "Verstild en versteend" als titel meekreeg. 'Het boek "Verstild en versteend" omhelst meer dan een mooie verzameling foto's van historische monumenten uit de Eerste Wereldoorlog. De ontmoeting tussen het authentieke beeldmateriaal en de serene hedendaagse foto's van bunkers, loopgraven, forten en andere monumenten is treffend', lasen we in een bespreking over dit boek.

Betere omschrijving, betere samenvatting van de dag die Wim en Patrick voor de vrienden van de VIFF verzorgden, is er niet...

De net niet-eeneiige-tweeling Wim en Patrick vergastten de aanwezigen in de voormiddag op een (vergeef ons de flauwe zinspeling) bombardement aan bedreigde, onbekende, relictten uit die oorlog die we onderhand allen al zo goed denken te kennen... Hun ultieme vraag vat hun passie, gedrevenheid en onrust samen: 'Als u nog iets weet staan uit die eerste wereldoorlog, alsjeblief, laat het ons weten...'. Met deze hebben we de oproep ook via ons ledenblad gedaan! 'Verstild en versteend' waren we ook van de voorbeelden die Wim en Patrick ons tijdens de rondrit gaven van wat zo'n bijna vergeten monumenten wel kunnen zijn. En vooraleer u zich totaal de haren uit het hoofd rukt, omdat u er niet bij was: als VIFF denken we aan een tweedaagse om nog meer van die schatten mee te kunnen proeven.

Enfin, wat we dus wel zagen en wat in Frankrijk 'faut le detour' genoemd wordt. Ga naar Meteren, en zoek het graf, het privé-graf van luitenant Morris..., en bedenk dat dit graf (vergeef nogmaals de uitdrukking) op sterven na dood was. Kijk naar de klok...

Of verdwaal even op het gemeentelijk

kerkhof van Estaires en zie die steen van captain Oldfield, de Canadees die stierf tijdens de eerste dag van de slag bij Loos. Kijk ook even rond en zie dan, jawel, het graf van zijn ouders... Zij liggen op nauwelijks 10, 15 meter van hun zoon begraven... Het verhaal, het hoe en het waarom die Canadezen daar liggen, is een roman waard.

Noel Atkinson ligt begraven, nou ja begraven, in Violaines. Zijn graf is een gedenksteen, zijn verhaal is er een van een verloren lichaam en een moeder die een gedenksteen laat aanbrengen niet ver van waar hij gestorven is. De details moeten we hier op deze bladzijden eigenlijk nog eens uit de doeken doen.

En zegt de bunkerrij van Illies u iets, beste lezers? Illies ligt niet ver van La Boucherie, en de kenners van bunkers, waartoe ik me zeker niet reken, waren onder de indruk van dit overgebleven pareltje (mag je dit woord gebruiken over oorlogssites?) dat er 'zomaar ligt'.

Comines en Wervicq-Sud: net niet België, net wel Frankrijk, 90 jaar geleden doodgewoon frontstreek, doodgewoon ingepalmd door de Duitsers. Hun handtekening is er nog aanwezig; hun aanwezigheid is er nog met de hand te voelen...

'Niemand hat größere Liebe als die, dass er sein Leben lässt für seine Freunde'. Deze tekst, argeloze lezer, staat te lezen in Comines, dat is in Frankrijk, en dat staat doodgewoon op een begraafplaats waar doodgewone Fransen hun doden komen eren of betreuren. De tekst staat op een poort die het restant is van een vroegere Duitse begraafplaats. Voor velen was het indrukwekkend dat die poort met die tekst er nog stond, nog staat; dat de dode vijand nu nog respect is betoond, gewoon door die poort te behouden... 'Verstild en versteend', jawel...

En in Wervicq-Sud staat een toren. Een toren die de Duitsers in 1915 inhuldigden op een plaats waar ene Adolf Hitler moet gepasseerd zijn toen hij ziek of gekwetst was. De toren staat niet meer waar hij door de Duitsers werd gebouwd. Begin jaren '80 werd die Duitse toren steen voor steen afgebroken en op meer stabiele Franse grond enkele meters verder heropgebouwd. Respect voor de vijand van toen, jawel.

Zo'n dingen te weten, maakten de deelnemers 'verstild en versteend'... Meer moest dat niet zijn. (J.V.D.)

MENTIONED IN DESPATCHES (vervolg)

25.11

tijdens haar bezoek aan Ieper maar dit kon niet omwille van protocollaire redenen. Voor toeristen bestaat een goedkopere versie van de pin.

3 november 2007 – Blidworth (V.K., graafschap Nottinghamshire): De familie van een in Afghanistan gesneuvelde Britse soldaat onthult een oorlogsmonument, bijna 80 jaar nadat de idee ontsproot om het op te richten. Het monument bevat de namen van lokale vrouwen en mannen die omkwamen tijdens de twee wereldoorlogen, het conflict in Noord-Ierland en Afghanistan.

5 november 2007 – Ieper: Vlaams minister voor Toerisme Geert Bourgeois stelt in Ieper het project "100 jaar Eerste Wereldoorlog" voor. Doel: meer vrede-toeristen naar de Westhoek (en Vlaanderen) halen. Op 11 november 2008 wil de minister alle ambassadeurs van de naties die vochten in '14-'18 bijeenbrengen.

10 november 2007 – Ieper: Het Zillebeekse St.-Catharinakoor brengt in première een vierstemmige compositie van het gedicht 'In Flanders Fields'.

21 november 2007 – Firenze: Burgemeester Luc Dehaene van Ieper treedt toe tot de executieve van het internationale netwerk "Mayors for Peace" na een vraag van de burgemeester van Hiroshima (voorzitter van het netwerk). Mayors for Peace groepeerde wereldwijd burgemeesters die streven naar een kernwapenvrije planeet tegen 2020. In Ieper is het internationale campagne-secretariaat van de organisatie gevestigd. Dankzij de inzet van burgemeester Dehaene groeide het aantal Belgische collega's die lid zijn van Mayors for Peace tot 260.

Het In Flanders Fields Museum is gesloten van 7 tot 28 januari 2008.

'WELGEMUTST NAAR DE OORLOG' EEN STANDVASTIGE MYTHE

'Als de zomer nat en koud was geweest, zoals de eraan voorafgaande of de daaropvolgende, zou die kermisachtige atmosfeer, die zo bevorderlijk is voor straatrednerij en massahysterie, dan ook zijn ontstaan? Zouden de leiders dan ook zo vlot bereid zijn geweest elkaar de oorlog te verklaren? Er zijn bewijzen dat de chauvinistische massataferelen die zich de laatste dagen van juli en de eerste dagen van augustus afspeelden in Berlijn, Sint-Petersburg, Wenen, Parijs en Londen, de politieke en militaire leiders in de richting van een confrontatie dwongen.' (Ekstein, 72) Dit fragment uit "Lenteriten" van Modris Ekstein, veruit de meest literaire historische beschouwing over de Eerste Wereldoorlog, is een uitvergroting van een collectief gedeeld en al decennialang overgeleverd beeld over de laatste

dagen voor de wereldbrand van 1914. Terugblikkend op de zomer van 1914 beschreven zowat alle hoofdrolspelers in hun memoires – Lloyd George, Poincaré, Clemenceau, Bethmann Hollweg - hoe zij door de golven van massa-enthousiasme gedreven werden. Slogans als 'Juli-Geist' of 'Union Sacrée' ronkten nog jaren na de oorlog verder als symbolen van nationale eenheid.

Negentig jaar later en honderden studies rijker, weten we dat de Eerste Wereldoorlog zijn voorgaande in de geschiedenis niet kende. De inzet van massale legers, de productie van steeds zwaardere wapens, de organisatie van een gigantisch ondersteuningsapparaat achter het front, de steeds weer mislukkende pogingen tot doorbraak spreken tot onze verbeelding.

Passendale, Verdun, Chemin des Dames en zovele andere namen zijn voor de Britten, de Duitsers en de Fransen 'lieux de mémoire' geworden. De belangstelling voor de oorlog is groot en dus kunnen we hem geregeld vanuit onze luie televisiestoel aanschouwen. Steevast horen daarbij de beelden van uitgelaten mensen die joelen en met hoeden zwaaien terwijl ze soldaten uitgeleide doen. De commentaarstem heeft het dan over de enthousiaste uitgelaten menigte.¹

¹ Een bijzonder mooi voorbeeld hiervan zijn de beginbeelden van 'Het slachveld', de uitzending over de oorlog in de BBC-reeks 'People's Century'.

Duitse soldaten in de opening van een goederenwagon en Franse soldaten die door de ramen van de vertrekkende trein hangen, illustreren in zowat elk historisch overzicht van de oorlog of handboek geschiedenis de vreugde van het jonge volk op oorlogspad.

De interpretatie van de beelden is opvallend gelijklopend. De bevolking leefde al jaren in verwachting van oorlog en was op het ergste voorbereid. Eens de bom barstte, was het enthousiasme wijdverspreid, ondermeer maar niet uitsluitend door de verwachting van een korte oorlog. De natie trok eensgezind ten strijde in wat niet alleen een strijd tussen landen zou worden maar ook tussen beschavingen waarbij de superieure beschaving - de eigen beschaving - noodzakelijk moest winnen. De propaganda versterkte dit aanvoelen maar hoefde het zeker niet te creëren.

In dit artikel wordt onderzocht in hoeverre het etiket 'enthousiast' overeenstemt met de conclusies van de eerder schaarse, studies van de opinie aan de vooravond van de oorlog.

Bereid? Ja! Enthousiast? Nee!

In 1977 publiceerde Jean-Jacques Becker, professor emeritus en voorzitter van *L'Historial de la Grande Guerre* in Péronne, onder de titel "*1914: Comment les Français sont entrés dans la guerre*" een uitgebreide en grondige studie over de publieke opinie en emoties in Frankrijk aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. (Becker, 1977) Tot op vandaag blijft zijn analyse overeind. (Becker, 2004) Pas in 2000 vond Becker navolging met een monografie over juli 1914 in Duitsland, van de hand van Jeffrey Verhey, onderzoeksmedewerker aan diverse Duitse en Amerikaanse universitaire instellingen. Voor Groot-Brittannië is het voorlopig nog wachten op een algemeen overzicht. Dit belet niet dat een aantal auteurs in overzichtswerken aandacht besteedt aan

de publieke respons in diverse Britse steden en regio's².

Frankrijk

'*Ce sont les politiques qui décident... et ils sont élus par le peuple. Nous devons défendre le pays. C'est là notre devoir de citoyen et de soldat...*' (Larcenet, 24) Niet voor niets heeft het wat absurde album "*La ligne de front*" van Manu Larcenet "*Une aventure rocambolesque de Vincent Van Gogh*" als ondertitel. De geschiedenis wordt er wat op een hoopje gegooid maar de realiteit is keihard. De fictieve generaal Morancet mag dan wel met de gestoorde Van Gogh in de waanzin van de eerste lijn terecht komen, hij blijft overtuigd van de juistheid der dingen. Het leger voert uit wat de politiek beslist en de politiek beslist wat het volk wil. Clemenceau zou generaal Morancet beslist niet tegengesproken hebben.

Jean-Jacques Becker twijfelt er niet aan dat de publieke opinie in de geschiedenis en dus in de aanloop naar de oorlog een rol heeft gespeeld. Onderzoek mag dit aspect niet negeren, zeker niet wanneer over verantwoordelijkheid gesproken wordt. (Becker, 1977, 10) Maar hoe bestudeer je de opinie en vooral, hoe meet je de impact van deze opinie op beleidsmakers of journalisten? In tegenstelling tot zijn Britse of Duitse collega's beschikte Becker over een ware bronnschat. Over het hele land hielden leerkrachten op vraag van hun minister aantekeningen over de gebeurtenissen en de sfeer in hun dorp, wijk of stad bij. Om de impact van de crisis op de bevolking en vooral de reacties op de mobilisatie voldoende te kunnen inschatten, vroeg het ministerie van Binnenlandse Zaken dat de prefecten om de twee dagen een rapport in te stuurden. Deze bronnen hebben hun beperkingen, maar aangevuld met kranten, memoires en dagboeknotities kon Becker een betrouwbaar beeld geven van wat bij de Fransen tijdens die

spannende dagen van eind juli en begin augustus 1914 leefde. (Becker, 1977, 259-268)

Niet de aanslag in Sarajevo maar het proces tegen Mme Caillaux, echtgenote van een vooraanstaand politicus, die de hoofdredacteur van "Le Figaro" neerschoot, hield de Fransen in de ban. Pas tegen 26 juli drong de internationale crisis zich naar de voorpagina's. Kortom, op amper een week tijd moest de bevolking een mentale omslag maken van opwindende, sensationele gespreksstof - jaloezie, moord, macht - naar een ophanden zijnde oorlog! Die korte tijdsperiode is cruciaal om de dominante reactie van de gemiddelde inwoner te begrijpen!

In tegenstelling tot een moeilijk te bestrijden opvatting, leefde Frankrijk niet in verwachting van een oorlog, was er geen sprake van militarisme of revanchisme en was het militante nationalisme op de terugweg. Al stond Elzas-Lotharingen een volledige, vooral door links gepromote, toenadering en pacificatie met Duitsland in de weg, van een uitgesproken revanchisme was lang geen sprake meer. (Becker, 1977, 53-61) De verkiezingen van 1914 met als inzet de wet op de driejarige legerdienst leidden tot een teleurstelling bij de voorstanders. Ondanks hun overwinning, behaalden de tegenstanders van de wet in de tweede ronde opmerkelijke resultaten. (Becker, 1977, 62-82) De conclusie is geenszins dat de Fransen de weg van het absolute antimilitarisme of pacifisme opgingen. '*Les Français de 1914 apparaissent comme un peuple équilibré dans un pacifisme qui n'exclut pas le patriotisme, rejetant tout à la fois les excès du nationalisme et ceux de l'antipatriotisme.*' (Becker, 1977, 119) Wie de populaire reactie op de oorlog(sdreiging) wil begrijpen, kan niet buiten de betekenis van pacifisme en patriotisme in het natiebepaling en het zelfbeeld van de Fransen.

² Enkele voorbeelden zijn Hoofdstuk 2 'Willingly to war' in Hew Strachan, *The First World War. Volume 1: To Arms*, Oxford, 2001; Hoofdstuk 7 'The August days: The myth of war enthusiasm' in Niall Ferguson, *The Pity of War*, London, 1998; Hoofdstuk 8 'The

Mood of 1914' in James Joll, *The origins of the First World War*, Harlow, 1992; Hoofdstuk 3 'To Die Young' in Gerard J. DeGroot, *Blighty. British Society in the Era of the Great War*, Harlow, 1996; Adrian Gregory, 'British "war enthusiasm" in 1914. A Reassessment',

in Gail Braybon, red., *Evidence, History and the Great War: Historians and the Impact of 1914-18*, Oxford, 2003, p.67-85.

Een studie van Mona en Jacques Ozouf naar het patriotisme in handboeken voor de lagere school tijdens de periode 1870-1914 helpt ons hier op weg. (Ozouf, 1964)³ De kinderen van de Derde Republiek werden doordrongen van het ideale regime, de democratische republiek als voltooiing van een proces gestart in 1789. Liefde voor Frankrijk stond gelijk aan universele liefde. Frankrijk en de Mensheid werden als het ware synoniem van elkaar. Patriotisme en oorlogsvoering vormden geen onlosmakelijk verbond meer. De afkeer van oorlog in de handboeken is groot, deze leidt tot niets anders dan *'la ruïne et la mort', 'villages brûlés, famines, pillages.'* (Ozouf, 15-16) Despotten en tirannen – *'sur ce point l'unité des manuels est éclatante'* – zijn de aanstokers van oorlog. (Ozouf, 18) Oorlog is verwerpelijk tenzij een nog groter kwaad op het spel staat, m.n. het verlies van de vrijheid. De helden die in de boeken opgevoerd worden, zijn daarom militaire leiders en soldaten die met een afkeer voor de oorlog toch ten strijde trokken. Zij stredden niet omwille van een of ander nationaal belang maar voor de universele vrede. Op die manier is de cirkel rond. Wanneer Frankrijk als bakermat van de mensenrechten en vrijheid oorlog voert, kan dit niet anders zijn dan een rechtvaardige oorlog. *'L'armée Française, sûre que la nation, maîtresse de ses nerfs, ne s'emploiera qu'à la défense de causes sacrées, sera d'une force invincible, étant la Justice et le Droit, c'est-à-dire la conscience humaine en lutte contre la barbarie.'* (Payot. *Cours de morale. Livre du maître.* A. Colin, 1908 in Ozouf, 30)

De Franse overheid slaagde er tijdens de mobilisatie wonderwel in om deze paradox, 'oorlog omwille van ons bedreigde pacifisme', als legitimering tot brede lagen van de bevolking te laten doordringen. *'Tout ce qu'il fallait faire pour éviter la guerre, nous l'aurons fait. Mais si elle éclate, nous la saluerons avec une immense espérance'* luidde de titelpagina van «Le Matin» op 1 augustus 1914. (Morelli, 11) Becker plaatst, overigens zeer terecht, een groot vraagteken bij het zogenaamde pacifisme van de regering-Viviani en president Poincaré. Wanneer op 25 juli de overheid militaire maatregelen neemt, wordt de pers gevraagd om de geheimhouding te respecteren. De journalisten spelen hun rol voortreffelijk en het pacifistische blazen van de Franse regering en natie blijft

ongeschonden. (Becker, 1977, 141-145) Na de oorlog zouden pacifisten, o.a. verenigd rond het blad *Clarté*, de boodschap als zou de Franse regering er alles aan gedaan hebben om een oorlog te voorkomen als leugenachtige misleiding van de bevolking aanklagen.⁴ Maar hun stem bleef ergens in de woestijn hangen. De cruciale vraag hier is hoe het publiek reageerde eens bleek dat een oorlog 'onvermijdelijk' was.

Tussen 26 juli en 3 augustus telt Becker in Parijs 25, in de *banlieue* 42 en verspreid over het hele land 94 anti-oorlogsbijeenkomsten. De cijfers over aanwezigheden schommelen van enkele honderden tot meer dan 10.000. Een heel wat belangrijkere vaststelling is dat de sfeer opmerkelijk ordentelijk was. Wat anders konden deze manifestanten

BELGIAN BOY SCOUTS IN BRUSSELS: CHEERING THE TROOPS ON THEIR WAY TO THE FRONT.

³ Mona Ozouf leidt vandaag een onderzoeksafdeling aan het 'Centre national de la recherche scientifique' (CNRS). Jacques Ozouf stond aan het hoofd van 'l'École des hautes études en sciences sociales'. Hun gemeenschappelijk onderzoek richtte zich op de waarden van leerkrachten voor de Eerste Wereldoorlog. Voor dit artikel bestudeerden ze de meest gebruikte boeken in het openbaar onderwijs.

⁴ Wellicht het beste voorbeeld hiervan zijn de publicaties van G. Demartial, *Les responsabilités de la guerre. Le patriotisme et la vérité*, Parijs, 1920 en *Comment on mobilisa les consciences?*, Parijs, 1922. In dit laatste boek zie in het bijzonder 'Le mythe de la guerre idéaliste', p.174-179.

doen dan hun regering steunen in haar pacifistisch streven en de belofte afleggen dat in geval van oorlog ze hun plicht zouden vervullen? Geen wonder dat, mits enkele schaarse uitzonderingen vooral ingegeven door onzekerheid van lokale bestuurders over de intenties van de organisatoren, de diverse overheden probleemloos de toelating gaven tot het organiseren van betogingen. (Becker, 1977, 146-148) Tegelijkertijd was het aantal manifestaties voor oorlog gedurende dezelfde periode verwaarloosbaar. (Becker, 1977, 251)

Wat dan met de emoties, de gemoedsinstelling van de Fransen? De titel die Becker op dit deel plakt zegt alles: *'La Mobilisation. De la résignation à la résolution'*. (Becker, 1977, 257) Becker citeert in eerste instantie de aantekeningen van leerkrachten. Een notitie uit Le Château d'Annelle in Dauphiné vat perfect samen wat zich in honderden dorpen afspeelde bij de afkondiging van de mobilisatie: *'Les habitants, pressés par les travaux des champs, ne lisant aucun journal, n'étaient pas renseignés sur la gravité de la situation. Ils savaient par ouï-dire qu'on se battait quelque part, très loin en Serbie, mais personne ne supposait que la France serait obligée [mijn nadruk] d'entrer dans le conflit et surtout si vite...'* (Becker, 1977, 274) Hier ontstaat het beeld van een land en een volk dat niet klaar is voor de oorlog. De prefecten maken geen enkele melding van ordeverstoring bij de afkondiging. Zowat de helft omschrijft de sfeer als *'état d'esprit excellent'*, gevolgd door *'koelbloedigheid'* en *'terughoudendheid'*. Bij de leerkrachten domineert het woord *'calme'* samen met *'sentiments réservés'* en *'sang-froid'*. Er is sprake van *'consternation'*, *'tristesse'* of het zeer algemene *'émotion'*. Wil dat nu zeggen dat er nergens sprake van enthousiasme was? Uiteraard niet, alleen blijft het in de aantekeningen van de prefecten en de leerkrachten uitgesproken marginaal. In de lokale kranten van 36 gemeenten verspreid over 24 departementen

trof Becker slechts vijf maal de term *'enthousiasme'* als omschrijving van de sfeer. De verslaggever van "La France de Bordeaux et du Sud-Ouest" meende de bevolking te moeten aanmoedigen met de ronkende maar zeer fantasierijke zin dat *'partout en France, l'enthousiasme est à son comble'*. (Becker, 1977, 306) Voor Becker is er weinig twijfel, *'... on a largement dénaturé le tableau réel de l'opinion publique Française à ce moment-là'*. (Becker, 1977, 293)

Bij het vertrek van de jongens naar de kazernes wordt meer melding gemaakt van een *'excellent état d'esprit'* en zelfs enthousiasme. Toch omschrijven prefecten de gemoedsgesteldheid voornamelijk nog altijd als *'réservé'* en *'avec sang-froid'*. Maar het conflict, de oorlog, wordt aanvaard. In de pers is meer sprake van *'joie'* en *'patriotisme'* maar ook *'devoir'*, *'silence'*, *'angoisse'*, *'tristesse'*. Hoewel de prefecten en leerkrachten heel wat terughoudender zijn dan de pers, is een ommekeer merkbaar. De Fransen gaan met zelfzekerheid, verbeterheid en bereidheid de oorlog tegemoet. Becker vat deze krachtadigheid in drie zinnen samen: *'La France n'avait pas voulu la guerre. La France a été attaquée. On ferait son devoir'*. (Becker, 1977, 322) We krijgen het beeld van een bevolking die verontwaardigd reageert omwille van de provocatie van haar pacifisme. Het is op dit moment dat Elzas-Lotharingen weer op de voorgrond komt. Het is op dit moment dat alle clichébeelden over Duitsland, de Duitsers en hun keizer opgevoerd worden. De mediabeelden van lachende soldaten zijn er uiteraard. De verslagen in de kranten kunnen we niet opzij schuiven. Maar het zijn momentopnames die we niet mogen veralgemenen. Het moge duidelijk zijn dat het idee dat de Fransen met enthousiasme en blijheid de oorlog introkken absoluut onhoudbaar is. Plichtsbef, patriottisme, vastberadenheid en zelfs een gevoel van onmacht domineerden. Of om het met de woorden van de historicus-soldaat Marc

Bloch te zeggen: *'Les hommes pour la plupart n'étaient pas gais; ils étaient résolus, ce qui vaut mieux'*. (Bloch, 120)

Duitsland

In 2000 publiceerde Jeffrey Verhey een eerste overzichtswerk waarin hij het oorlogsenthouiasme van de Duitsers betwijfelde. Voordien had een aantal historici dat ook al gedaan in studies van een regio of stad. In tegenstelling tot Becker moesten zij voornamelijk een beroep doen op kranten, met alle beperkingen vandien. Maar aangevuld met dagboeknotities, memoires of andere persoonlijke bronnen en rekening houdend met de gezindheid van kranten en journalisten leveren al deze studies een heel wat genuanceerder beeld op dan dat van het door oorlog begeesterde eensgezinde Duitse volk. Toch bleef van alle oorlogvoerende landen het beeld van Duitse eensgezindheid en Duits oorlogsoptimisme het sterkst in het collectieve geheugen aanwezig. Op 4 augustus 1914 sprak de keizer tijdens een bijzondere bijeenkomst van de Rijksdag de bijna magische woorden: *'Ich kenne keine Parteien mehr, ich kenne nur Deutsche'*. Enkele uren later keurden de socialisten onder luid applaus mee de oorlogskredieten goed. In de *'Geist von 1914'* of *'Juli-Geist'* hervond Duitsland zijn eenheid, het Duitse volk werd opnieuw *'Volksgemeinschaft'*. Heel snel al tijdens de oorlog en ook in de jaren daarna zou blijken hoe uiteenlopend de invulling van de begrippen *'volksgemeenschap'* en *'Juli-Geist'* wel was⁵. Uiteraard zag ook de NSDAP zichzelf als de ware erfgenaam van de Duitse eenheid aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Historici hebben zich daardoor veeleer op de invulling van het begrip *'volksgemeenschap'*, de recuperatie door diverse politieke stromingen en het propagandistische gebruik van de zogenaamde *Juli-Geist* gefocust. De realiteit van het eensgezinde Duitse volk doordrongen

5 Voor een overzicht van de diverse interpretaties zie Bruendel.

van *Kriegsbegeisterung* werd minder of helemaal niet in vraag gesteld.

Net zoals bij Frankrijk zou het fout zijn elke vorm van oorlogsenthouziasme te ontkennen. Maar de geografische en vooral sociale verdeeldheid was groter. Enigszins karikaturaal schrijft Steffen Bruendel dat de mobilisering vooral universiteitsprofessoren inspireerde. Uiteraard bedoelt hij daarmee ook schrijvers, journalisten, leerkrachten, zij die *'Kriegsdienst mit der Feder'* deden. (Bruendel, 4-5) Geen enkele auteur spreekt hem tegen. Kruse citeert uit een politierapport waarin de ordentelijke opmars van studenten en jongeren uit de burgerlijke klasse, *'Angehörigen der besten und besseren Gesellschaftsklassen'*, geprezen wordt. (Kruse, 74) Inzet was een maatschappelijke hernieuwing, de strijd van *'Kultur'* tegen *'Zivilisation'*, de noodzakelijke overwinning op de bedreigende ideeën van 1789. (Bruendel, 5 en 7; Kruse, 85; Geinitz)

Hoe anders is het beeld op het platteland en de provinciesteden. Hier staan geen hoogdravende idealen op het spel maar *'Notwehr'*, de verdediging van *'Herd und Heim'*. Een ingestuurd vers uit de "Schönauer Anzeiger" (Südbaden) is illustratief: *'Und traf auch manch wackeren Vater das Blei / Für Heimat und Kinder sein Blut ja floss / Das höchste uns immer das Vaterland sei / Der Tapfere ruht in des Vaters Schoss.'* (Geinitz, 28) Dit is het beeld van een bedreigd Duitsland, voor Chickering niets anders dan het resultaat van manipulatie van de media door de overheid. (Chickering, 14) Merkwaardig is dat tot enkele dagen voor de oorlog de provinciale pers de bevolking tot kalmte aanzet en de hoop op vrede blijft uitspreken. Of dit een door de overheid gestuurde berichtgeving is, wordt niet duidelijk maar het redden van de vrede wordt consequent aan het verlangen en inzet van de Duitse overheid gelinkt. Op 1 augustus schrijft de "Schönauer Anzeiger" dat *'Selbst wenn wir zur Mobilmachung schreiten sollten, ist noch lange nicht gesagt dass der Krieg kommen muss.'* (Geinitz, 26) De "Darmstadter Zeitung" streeft er voor alles naar een sfeer van normaliteit en afwachten te beschrijven. *'Es war Sonntag: die Gemütlichkeit war noch nicht abhanden gekommen. Die Cafés*

waren dicht besetzt, aber man besprach sich ruhig und zuversichtlich oder las die Zeitung'. Een dag na publicatie van dit stukje valt Duitsland België binnen. (Stöcker)

Het door Verhey bestudeerde straatbeeld stemt aardig overeen met de sociale en geografische breuklijn in het denken over de oorlog. Het Oostenrijks ultimatum en vooral de spanning over het Servische antwoord brengt op 25 juli de eerste massa's in Berlijn op de been. De mensen verzamelen bij krantenkiosken, voor de gebouwen van uitgevers of bij openbare aanplakbiljetten. De meesten keren huiswaarts wanneer het nieuws wordt verspreid dat Servië het ultimatum niet (sic) heeft aanvaard. Enkele honderden, voornamelijk studenten, vormen parades en trekken met vlaggen en al zingend door de stad. (Verhey, 26-33) Identieke taferelen spelen zich gedurende de volgende dagen zowel in Berlijn als in andere grote Duitse steden af.

Sommige kranten brengen tot tien edities per dag uit. Het socialistische "Vorwärts" (25 juli) haalt fel uit naar Oostenrijk terwijl de "Volkswille" (28 juli) kritiek spuit op kranten die een oorlogszuchtige sfeer creëren, *'Kriegshetzen'*, puur om meer kopijen te verkopen. Zowat alle socialistische kranten benadrukken de afwezigheid van arbeiders onder de *'Patriotischer Mob'*. "Die Post" en "Rheinisch-Westfälische Zeitung" (25 en 27 juli) die als spreekbuis van de industriële functies, laten evengoed een waarschuwend toon horen. In de conservatieve pers komen de eerste lovende commentaren op de enthousiaste parades en bijeenkomsten. Voor een journalist van de "Tägliche Rundschau" (26 juli) waren de massademonstraties 'zo mooi en zo opwindend dat de herinnering eraan nooit zal wegdeemsteren.' De volgende dag schrijft de krant extatisch over het *'Eine Volk'* dat zich in de grootsheid van een uniek idee herkent. Op 26 juli wordt het eerste filmnieuws over de demonstraties in Berlijn opgenomen. In enkele kranten wordt het geënceneerde karakter - de menigte werd door een volksmanier opgeruid - aangeklaagd. Over heel Duitsland volgden vertoningen onder de titel *'Kriegsbegeisterung in Berlin'*. (Verhey, 43) De mythe van de *'Geist von*

1914' was geboren. (Verhey, 31) Begin augustus zijn de taferelen vergelijkbaar. Telkens wanneer een overheidsbeslissing bekend wordt gemaakt, volgen massabijeenkomsten en parades. De burgerlijke pers brengt steevast euforisch verslag uit over zoveel patriottische begeesting. De socialistisch gezinde kranten betwijfelen dan weer het beeld van een euforische en eensgezinde natie. Een aantal *'bourgeois journalists'* en buitenlandse bezoekers bevestigen de scepsis van de linkse kranten. De Deense gezant becommentarieerde op 2 augustus de krantenberichten over zoveel eensgezindheid en enthousiaste oorlogsdemonstraties als *'the opposite is evidently the truth, judging by what I have had ample opportunity to see on the way here to the hotel'*. (Kruse, 78)

Wie waren dan de mensen die de straat optrokken en wat was hun drijfveer? Verhey onderscheidt vijf groepen: *curious crowds and audience crowds; 'carnavalesque crowds'; crowds of panic and depression; enthusiastic crowds en crowds against the war.* De eerste groep, *curious crowds*, is moeilijk te omschrijven. Het zijn mensen die toevallig in de stad zijn of die de sfeer willen opsnuiven. Het is een heterogene groep die dikwijls steun betuigt maar veelal toekijkt zonder betrokken te zijn. *Crowds of panic and depression* zijn daarentegen herkenbaarder. Op maandag 27 juli verzamelden enkele duizenden voor de Berlijnse *Sparkasse* om hun spaarcenten op te vragen. Op 31 juli en 1 augustus werden de banken over het hele land bestormd. Tegelijkertijd sloegen de mensen aan het hamsteren. Op 2 augustus, zo meldde de "Berliner Morgenpost" zaten de kerken overvol. (Verhey, 47-51 en 89-91) Allerlei getuigen hebben het over de onrust en het zware gemoed bij de mensen, de angst in grensgebieden, de vrees bij de boeren voor oogstschade. Tegelijkertijd verschijnen in de straten van Berlijn allerlei uitgelaten, soms carnavaleske groepen. De publieke reactie is weinig lovend. Het zijn dronken jongeren die omstanders hard durven aan te pakken en jacht maken op alles wat vreemd lijkt. De meerderheid trekt echter zingend met vlaggen door de straten. Het zijn vooral studenten en leden van jeugdverenigingen die op

bijval van omstanders en de overheid kunnen rekenen. Ook uit provinciesteden en gemeenten komen meldingen van enthousiasme. In zijn studie van Darmstadt nuanceert Stöcker dit beeld. Elke opflakking van 'Hura-Patriotismus der Strasse' is direct gekoppeld aan een concrete gebeurtenis: voorbijtrekkende troepen, afkondigingen, toespraken, enz. Wanneer de rust terugkeert, overheersen 'Angste und Zweifel', 'Verunsicherung und Hilflosigkeit.' (Stöcker) Ook Verhey ziet geen enkele reden om op het platteland van enthousiasme te gewagen. Hetzelfde geldt voor de arbeidersklasse. De anti-oorlogsdemonstraties na een oproep van de socialistische partij brengen op 28 juli in Berlijn 100.000 mensen op de been. Dit ondanks de tegenwerking van overheid en politie. Over heel het land schat Verhey het aantal deelnemers op 750.000. De aantallen van enthousiaste parades verdwijnen hiertegenover in het niets. De conservatieve pers reageerde giftig op dit 'verraad' van het 'uitschot' dat de 'gemeenschappelijke wil' van de Duitsers wilde breken. (Verhey, 52-57) De eerste overwinningsberichten die het thuisfront bereikten, creëerden een breuk in de perceptie van en omgaan met de oorlog. Het enthousiasme kreeg breder weerklank. De eerste eenheden vertrokken nog naar het front, in tegenstelling tot het algemeen aanvaarde beeld, in een terneergeslagen sfeer. Vanaf midden augustus gebeurde dit meer en meer in een kermisfeer. Waar het cijfer van 1,3 miljoen vrijwilligers op twee weken tijd een propagandafantasie bleek, kunnen we niet anders dan erkennen dat 260.000 vrijwillige rekruten tijdens de eerste week van de oorlog een opmerkelijk resultaat is voor een land met dienstplicht. De meesten waren laatstejaars humanioraleerlingen of hadden net de middelbare school afgemaakt. In 1920 publiceerde psycholoog Paul Plaut de resultaten van een bevraging bij deze rekruten. Een meerderheid vernoemde 'patriottisme' en 'plicht' als drijfveer en nam afstand van de enthousiaste straatmanifestaties.

(Strachan, 152-153) Wellicht vermoedden heel wat mannen dat de oorlog, gezien de stroom van overwinningsberichten, van korte duur zou zijn. Ook dat zal velen een extra duwtje in de rug gegeven hebben. Wie niet vertrok, riskeerde het avontuur te missen maar benoemde dit wellicht niet omdat het niet hoorde in het Duitsland van de vroege 20ste eeuw.

Een analyse aan de hand van diverse bronnen wijst erop dat van een gemeenschappelijke wil en zeker van een algemeen gedeeld oorlogsenthousiasme in Duitsland voor de oorlog geen sprake was. Nochtans houden de beelden van 'Kriegsbegeisterung', 'Juli-Geist' of 'Geist von 1914' hardnekkig stand. Nog in 2006 schrijft emeritus Pierre Koenig in een historiografisch artikel dat de oorlog (in Duitsland), 'portée en avant par un enthousiasme général et stupéfiant des peuples...', snel zijn ware aard als een algemene slachtpartij onthulde en dat bij enig vermoeden voordien bij de bevolking over de duur en de ongelooflijke gruwel van de oorlog de geschiedenis quasi zeker anders verlopen zou zijn. (Koenig, 571) Zowel de veronderstelling van een algemeen verspreid enthousiasme als de vermeende afwezigheid van angst voor wat zou komen, gaan in tegen bevindingen van het historisch onderzoek. Maar het illustreert hoe hardnekkig de mythe wel is. De overtuiging van het meest mondige, meest invloedrijke deel van de Duitse bevolking – professoren, studenten, burgerlijke journalisten en intellectuelen allerhande –, en de meest sensationele, mediagenieke beelden beïnvloeden tot op vandaag ons denken over de Duitsers aan de vooravond van de oorlog.

Groot-Brittannië

In zijn memoires viel Lloyd George hard uit tegen pacifisten die hem en andere staatslieden ervan beschuldigden de oorlog georkestreerd te hebben en aldus duizenden jonge mensen de dood ingejaagd te hebben. Niets van aan want

'I shall never forget the warlike crowds that thronged Whitehall and poured into Downing Street, whilst the Cabinet was deliberating on the alternative of peace or war. On Sunday there was a great crowd. Monday was a Bank Holiday and multitudes of young people concentrated in Westminster demonstrating for war against Germany.' In enkele zinnen legt Lloyd George de verantwoordelijkheid voor de oorlog bij het volk wiens wil de politici uitgevoerd hebben. Los van het feit dat we de geest van zijn woorden - politici zijn niet altijd zo volgzaam - niet het Britse volk heeft de oorlog verklaard - in vraag moeten stellen, is het goed om de verwijzing naar 'warlike crowds' op zijn waarheidsgehalte te beoordelen. Adrian Gregory, historicus verbonden aan Pembroke College in Oxford, doet dat voortreffelijk. Hij is, zoals hoger al vermeld, een van de weinige historici die de publieke opinie in Groot-Brittannië aan de vooravond van de oorlog hebben bestudeerd.⁶ De zogenaamde 'war fever' aan de vooravond van de oorlog is in tegenstelling tot Frankrijk of Duitsland nog grotendeels onontgonnen terrein.

Op 3 augustus 1914 publiceerde *The Globe*, een avondkrant van Torystrekking en dus zeker niet geneigd om enig enthousiasme te minimaliseren, een sfeerbeeld van de *Bank Holiday* in Londen. De journalist heeft het over 'thousands of holiday makers' die naar Whitehall stromen in de hoop een minister te zien. 'Quiet and orderly, this typical English crowd, ..., bore itself well'. In St James's Park en Green Park vonden honderden families een picknickplaats, kinderen speelden in het gras of aan het water. Bij het horen van militaire muziek ontstond een stormloop in de richting van het paleis voor de wisseling van de wacht. (Gregory, 71) Het verschil met wat Lloyd George over diezelfde dag in Londen schrijft, is frappant maar dat betekent helemaal niet dat er geen samenscholingen voor de oorlog waren. Net als Lloyd George herinnerde Bertrand Russell zich die bewuste 3 augustus. 'I spent the evening walking around the

6 David Silbey, professor Europese en militaire geschiedenis in Alveria, Pennsylvania, verdedigt de these van algemeen verspreid enthousiasme maar negeert elk onderzoek dat op het tegendeel zou

kunnen wijzen, zowel wat Groot-Brittannië als wat andere oorlogvoerende landen betreft. David Silbey, *The British Working Class and Enthusiasm for War, 1914-1916*, London, 2006. Zie ook een bespreking

van het werk door Michael S. Nieburg in *Journal of Social History*, vol.32, nr.2, 2005, p.547-548.

streets, especially in the neighbourhood of Trafalgar Square, noticing cheering crowds, and making myself sensitive to the emotions of the passers-by. During this and the following days I discovered to my amazement that average men and women were delighted at the prospect of war.' (Joll, 214) De cijfers over de oorlogsmanifestanten die in de pers verschenen, varieerden tussen 6.000 en 10.000. Voor een stad van 7 miljoen inwoners betekent dit ongeveer 1 op 1000. Niet echt indrukwekkend. De pers bracht ook sfeerbeelden uit de Londense parken. Volgens de "Hampstead Record" was de vakantiesfeer op *Hampstead Heath* ver te zoeken. *'It was obvious to the observer that the idea of war was distasteful to all'*. De "South London Observer" had het over een *'black Bank Holiday'* terwijl het op Greenwich volgens de "Kentish Mercury" heel wat stiller was dan gewoonlijk. Niet iedereen zakte weg in een donker pessimisme. De "Islington Daily Gazette" zag hoe de oorlog de mensen op de bus, de tram en op straat dicht bij elkaar bracht en voor levendige gesprekken zorgde. (Gregory, 72)

Eens de oorlog begonnen, groeide het aantal spontane enthousiaste manifestaties maar het brede publiek bleef overwegend neutraal of sceptisch. In de pers bleef de toon overwegend bezorgd. Ook priesters en dominees benadrukten in hun sermoenen de ernst van wat er gebeurde maar predikten tegelijkertijd nationale solidariteit. Tijdens lokale manifestaties pleitten linkse politici en vakbondsleiders die hun afkeer van de oorlog luidkeels lieten horen, uiteindelijk voor loyaliteit en de verdediging van vrouw en kinderen. Uit alle perscommentaren, toespraken, herinneringen blijkt de gespletenheid van het Britse publiek. De meningen over Duitsland waren verdeeld, de minachting voor het kleine Servië was sterk en de afkeer van de Russische autocratie wijdverspreid. Alleen Frankrijk kon op brede sympathie rekenen. Maar wat ook de meningen waren, over *'duty and sacrifice'* leefde grote eensgezindheid. (Gregory, 77) De mensen aanvaardden de oorlog maar bleven ertegen gekant. In die zin verdient het traditionele beeld van de *'rush to the colours'* enige

nuancering. Groot-Brittannië kende tot 1916 geen dienstplicht. Wie naar de oorlog trok, deed dat vrijwillig. In het totaal rekruteerde het Britse leger zo 2,5 miljoen vrijwilligers. In de eerste week alleen al waren er dat bijna 175.000. Een indrukwekkend cijfer dat zou kunnen wijzen op enthousiasme voor de oorlog. Alleen bereikte de toestroom pas eind augustus, begin september een piek, dat is wanneer de berichten over de Duitse opmars en het terugtrekkend Britse leger het thuisfront bereikten en de rekruteringsofficieren daar gebruik van maken. Op het zelfde moment lieten de eerste economische gevolgen van de oorlog in de vorm van massale werkloosheid zich voelen. In augustus meldden negen op de tien pas ontslagen mannen in Bristol zich voor het front. (De Groot, 47; Ferguson, 198-207) *'Your country needs you'* veeleer dan een *'jolly war'* en het zoeken naar of verlies van hun broodwinning overtuigden jongeren om zich aan te melden.

Toen Lloyd George in de jaren '30 aan zijn memoires werkte, had het beeld van de heldhaftige strijd voor de beschaving al ruim plaats gemaakt voor de gruwel en de ellende. Zijn selectieve herinnering aan de augustusdagen maakte hem aldus ook wat minder verantwoordelijk. Het onderzoek naar de publieke respons op de oorlogsdreiging en de mobilisatie mag dan in Groot-Brittannië schaarser zijn in vergelijking met Duitsland of Frankrijk, het beeld van *'war fever'* en publiek enthousiasme dat de besluitvormers op sleeptouw nam, is allesbehalve houdbaar.

Besluit

De besproken studies tonen aan dat het beeld van oorlogsenthousiasme als dominant sentiment in de oorlogvoerende landen onhoudbaar is. Eerder dan 'enthousiasme' zijn termen als 'verbetenheid', 'plichtsgevoel', 'gevoel van noodzaak' naast 'angst', 'vertwijfeling', 'onzekerheid' van toepassing. Dit belet niet dat er uitzinnige tafelen geweest zijn. De bewijzen daarvan zijn er en in overvloed. Vooral foto's spreken tot de verbeelding. Toch overheerst het collectieve beeld van algemeen enthousiasme en oorlogsbegeestering in alle landen. Het

onderzoek voor Engeland en Duitsland is van recentere datum maar Becker publiceerde zijn werk al twintig jaar geleden. Van een echte doorstroming van zijn bevindingen en die van recentere datum is jammer genoeg geen sprake. De verklaring hiervoor is onderwerp voor een andere studie. Maar het vermoeden is sterk dat het meest mediagenieke 'beeld' van de beginnende oorlog het heeft gehaald. (K.L.)

Hartelijk dank aan Freddy Rottey voor het nalezen van de tekst en aan Lowie Steenwegen voor zijn kritische commentaren.

Bibliografie

Algemene werken

Jean-Jacques Becker, 1914: *Comment les Français sont entrés dans la guerre*, Presses de la fondation nationale des sciences publiques, Parijs, 1977.

Jean-Jacques Becker, 'La fleur au fusil: retour sur un mythe', in Christophe Prochasson en Anne Rasmussen, *Vrai et Faux dans la grande guerre*, Parijs, 2004, p. 152-165.

Nicholas Beaupré, *Ecrire en guerre, écrire la guerre. France, Allemagne 1914-1920*, Parijs, 2006.

Marc Bloch, *Ecrits de guerre, 1914 - 1918*, Parijs, 1977.

Steffen Bruendel, 'Die Geburt der "Volksgemeinschaft" aus dem "Geist von 1914". Entstehung und Wandel eines "sozialistischen" Gesellschaftswurf', in *Zeitgeschichte-online*, mei 2004. (<http://zeit-geschichte-online/md=EWK-Bruendel>).

Roger Chickering, *Imperial Germany and the Great War, 1914-1918*, Cambridge, 2005.

Gerard J. DeGroot, *Blighty. British Society in the Era of the Great War*, Harlow, 1996.

G. Demartial, *Les responsabilités de la guerre. Le patriotisme et la vérité*, Parijs, 1920.

G. Demartial, *Comment on mobilisa les consciences?*, Parijs, 1922.

Modris Ekstein, *Lenteriten. De Eerste Wereldoorlog en het ontstaan van de nieuwe tijd*, Houten, 1990.

Niall Ferguson, *The Pity of War*, London, 1998.

Christian Geinitz en Uta Hinz, 'Das Augusterlebnis in Südbaden: Ambivalente Reaktionen der deutschen Öffentlichkeit auf der Kriegsbeginn' (www.erster-weltkrieg.clio-online.de).

Adrian Gregory, 'British 'war enthusiasm' in 1914. A Reassessment', in Gail Braybon, red., *Evidence, History and the Great War: Historians and the Impact of 1914-18*, Oxford, 2003

James Joll, *The origins of the First World War*, Harlow, 1992.

Pierre Koenig, 'L'Allemagne et la crise de juillet 1914 à la lumière de l'historiographie récente', in *Revue d'Allemagne et des Pays de langue allemande*, Vol.38, nr.4, 2006.

Wolfgang Kruse, 'Die Kriegsbegeisterung im Deutschen Reich zu Beginn des Ersten Weltkrieges. Entstehungszusammenhänge, Grenzen und ideologische Strukturen', in Marcel van der Linden en Gottfried Menger, red., *Kriegsbegeisterung und mentale Kriegsvorbereitung*, Berlin, 1991.

Manu Larcenet, *La ligne de front. Une aventure rocambolesque de Vincent van Gogh*, Parijs, 2007.

Anne Morelli, *Principes élémentaires de propagande de guerre (Utilisables en cas de guerre froide, chaude ou tiède...)*, Brussel, 2001.

Wolfgang Natter, *Literature at War, 1914-1940. Representing the 'Time of Greatness' in Germany*, New Haven, 1999.

Jacques en Mona Ozouf, *Le thème du patriotisme dans les manuels primaires*, in *Le Mouvement Social*, nr.49, oktober-december, 1964, p.5-31.

Michael Stöcker, 'Augusterlebnis 1914' in Darmstadt. *Legende und Wirklichkeit*, (fragmenten gepubliceerd op www2.ac-lille.fr/patrimoine-caac/Weltkrieg1418/DATA/32.htm).

Jon Silkin, *Out of Battle. The Poetry of the Great War*, London, 1998.

Leonard V. Smith, *Between mutiny and obedience. The case of the French Infantry Division during World War I*, Princeton, 1994.

Hew Strachan, *The First World War. Volume 1: To Arms*, Oxford, 2001.

Jeffrey Verhey, *The spirit of 1914. Militarism, Myth and Mobilization in Germany*, Cambridge, 2000.

KERSTNACHT 1916

't Is Kerstnacht! Aan de IJzer, in slijkvolle gracht,
De duisternis peilend, staat eenzaam een wacht.

Hij droomt : De familie zit weder geschaard
- Hij ook! - rond den kerstblok, die vlamt in den haard.

Hij droomt en vergeet, hoe alleen hij hier staat,
Hoe koud - bits de regen bespritsst zijn gelaat.

Hij droomt en wijd over de Mandelgouw uit
Blij klangelt der klokken hoogfeestelijk geluid.

Een vuurpijl schiet op en besprankelt het zwerk:
Voor hem, als een spook, grijnst het puin van een kerk.

Hij ziet niet doch luistert. Een engelenstem!
Adeste! De vrede van Bethlehem!

Maar plots boemt geschut, als een vloek, wijd en zijd!
De jongen ontwaakt uit zijn dromen en schreit

't Is Kerstmis : Aan de IJzer, in regen en nacht,
Staat bibbrend en weenend een eenzame wacht.

Dit gedicht verscheen einde 1916 in het soldatenblad "Onze Iseghemnaar".

De dichter werd niet vernoemd maar het was Pieter MEERSSEMAN. Hij werd in 1889 in Lendeledede geboren, kwam in 1903 bij de Broeders Maristen, was broeder-onderwijzer vanaf 1909. Bij de mobilisatie in 1914 werd hij brancardier. Hij publiceerde heel wat gedichten onder de schuilnaam Pieter VAN MOERLANDE. (R.V.)

www.vriendeninlandersfields.be - info@vriendeninlandersfields.be